

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

РИБАК ОЛЬГА АНАТОЛІВНА

УДК 37.015.311.+316.613.5]:316.344.6-055.52(043.3)

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ З
ТИПОВИМ РОЗВИТКОМ В СІМ'Ї БАТЬКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Миронова Світлана Петрівна,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри корекційної педагогіки та
інклюзивної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Супрун Микола Олексійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
професор кафедри психокорекційної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Прядко Любов Олексіївна,
Сумський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти,
доцент кафедри професійної освіти та
менеджменту.

Захист відбудеться 10 жовтня 2018 року о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01054, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий вересня 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С.В.Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інвалідність як соціальне явище притаманна окремим громадянам у різних державах світу. В Україні чисельність осіб з інвалідністю становить близько 2,8 мільйонів осіб (6,1 % від загальної кількості населення). Стаття 23 Конвенції про права осіб з інвалідністю визначає недопущення будь-яких проявів дискримінації у питаннях, що стосуються шлюбу, сім'ї, батьківства, материнства та особистих стосунків. Тобто, статус «людина з інвалідністю» не позбавляє особу права на створення сім'ї, а також не знімає з таких батьків відповідальності за дитину.

Відповідно до Конвенції ООН «Про права дитини» кожній дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості необхідно зростати у сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові й розуміння. Л. Василенко, Л.Виготський, А.Петровський, М.Савчин та ін. вказують на те, що вихідними в розумінні розвитку дитини є спадковість та соціальне оточення. Г.Хоментаскас зазначає, що дитина не просто є об'єктом виховання, але й людина, котра мислить, відчуває, своєрідно узагальнює свій життєвий досвід, обирає те, як їй поводитись, якою бути. Сім'я є першим соціальним середовищем для дитини, в якому починається становлення її особистості. Тому, щоб зрозуміти, якою є дитина, необхідно знати, якою є її сім'я.

У загальній педагогіці питання сімейного виховання та його вплив на особистість дитини є достатньо вивченими: засади та принципи сімейного виховання, умови правильного сімейного виховання (С.Карпенчук, А.Макаренко, В.Сухомлинський, та ін.); вплив сімейного середовища на формування особистості дитини, наслідки неуспішного виховання (А.Капська, Л.Коваль, І.Підласий, В.Постовий, Н.Стрельнікова та ін.); завдання сімейного виховання (Н.Мойсеюк, В.Постовий та ін.). У спеціальній педагогіці ці питання також досліджувалися: розвиток дитини з порушенням слуху в сім'ї (О.Дробот, С.Кульбіда, С.Литовченко та ін.); значення сім'ї у вихованні дитини з порушенням інтелекту (Л.Вавіна, С.Миронова, С.Трикоз, В.Синьов, М.Супрун та ін.); особливості сімей, які виховують дитину з порушеннями у розвитку (А.Висоцька, В.Засенко, Т.Ілляшенко та ін.); соціалізація дітей з порушеннями зору (Ю.Бистрова, Т.Гребенюк, Є.Синьова, С.Федоренко та ін.); супровід сімей, які виховують дитину з порушеннями мовлення (А.Кисличенко, С.Конопляста та ін.); організація роботи корекційного педагога з батьками (С.Миронова, Л.Прядко та ін.). Питання виховання дитини з типовим розвитком батьками з інвалідністю, вплив їхньої інвалідності на особистість дитини цілеспрямовано не досліджувалися.

Отже, вищезазначене зумовлює актуальність проблеми формування особистості дитини батьками з інвалідністю, з'ясування особливостей цього процесу та визначення шляхів психолого-педагогічного супроводу батьків з інвалідністю та їх дітей з типовим розвитком для забезпечення успішності процесу становлення особистості останніх, що й обумовило вибір теми дисертаційної роботи «Особливості становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ї батьків з інвалідністю»

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане згідно з комплексною темою кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями психофізичного розвитку в спеціальній та інклюзивній освіті» (номер державної реєстрації 0116U008996). Тему затверджено на засіданні вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 2, від 22.02.2011 р.); узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 5, від 24.05.2011 р.).

Мета дослідження – розробити психолого-педагогічне забезпечення супроводу сімей батьків з інвалідністю з урахуванням ступеня впливу їх порушення на становлення особистості їхньої дитини з типовим розвитком.

Для досягнення поставленої мети визначенні такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз проблеми дослідження у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі.

2. Обґрунтувати та розробити методіку дослідження сімей осіб з інвалідністю, визначити показники, критерії та рівні оцінювання їх виховного потенціалу.

3. Дослідити вплив порушення батьків на розвиток особистості дитини з типовим розвитком.

4. Розробити та апробувати психолого-педагогічний супровід сімей, в яких батьки з інвалідністю виховують дитину з типовим розвитком.

Об'єкт дослідження – процес виховання дитини з типовим розвитком у сім'ях батьків з інвалідністю.

Предмет дослідження – умови правильного становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ї батьків з інвалідністю.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури; вивчення та аналіз законодавчої бази, що стосується теми дослідження; методи аналізу та порівняння різних поглядів учених на досліджувану проблему; вивчення досвіду роботи громадських організацій, закладів освіти, соціальної сфери з метою з'ясування стану вивчення проблеми у літературі і практиці;

емпіричні: спостереження за сім'ями батьків з інвалідністю, опитування, анкетування, бесіда, психолого-педагогічний експеримент (констатувальний) з метою визначення особистісних рис дитини з типовим розвитком в сім'ї батьків з інвалідністю, рівнів виховного потенціалу сімей батьків з інвалідністю; формувальний експеримент з метою перевірки ефективності використання розробленого змісту і форм психолого-педагогічного супроводу сімей, в яких батьки є особами з інвалідністю;

статистичні: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних; методи математичної статистики.

Наукова новизна:

вперше встановлено вплив інвалідності батьків на становлення особистості дитини з типовим розвитком; визначено особливості сімейного виховання та розвитку особистості дітей в родинях батьків з інвалідністю; розроблено критерії та показники оцінювання виховного потенціалу батьків з інвалідністю; визначено та апробовано умови правильного становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ях батьків з інвалідністю; розроблено та експериментально перевірено зміст і форми психолого-педагогічного забезпечення супроводу сімей, в яких батьки з інвалідністю виховують дитину з типовим розвитком; визначено складові психолого-педагогічного супроводу сімей, де батьки є особами з інвалідністю;

уточнено роль соціальних інституцій у процесі виховання та становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ях батьків з інвалідністю;

подальшого розвитку набуло питання соціалізації дитини, її особистісного розвитку в сім'ї, сімейного виховання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та апробації форм і методів психолого-педагогічного супроводу сімей, в яких батьки є особами з інвалідністю, забезпеченні правильних умов сімейного виховання дитини з типовим розвитком в сім'ї батьків з інвалідністю. Практичне значення визначається тим, що його основні розробки покладені в роботу Хмельницької обласної організації УТОГ та Хмельницької міської ТПО УТОС. Результати дослідження можуть бути використанні викладачами закладів вищої освіти у підготовці майбутніх корекційних педагогів, соціальних педагогів; педагогами закладів освіти, де перебувають діти, які виховуються в сім'ях осіб з інвалідністю; працівниками соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді для використання у роботі із зазначеною категорією сімей; громадськими організаціями (ГО), що опікуються такими сім'ями.

Результати дослідження впроваджено в практику роботи Хмельницької обласної організації Українського товариства глухих (довідка про апробацію №116/а від 14.12.2017 р.), Всеукраїнського Культурного центру УТОГ (довідка про апробацію № 165 від 13.10.2017 р.), Харківської обласної організації УТОГ (довідка про апробацію № 261 від 08.11.2017 р.), Хмельницької громадської організації «Світ без бар'єрів» (довідка про апробацію № 112/01 від 12.10.2017 р.), Вінницької міської громадської організації соціального розвитку та становлення окремих малозахищених категорій молоді «Паросток» (довідка про апробацію №26 від 25.09.2016 р.), Хмельницької ТПО Українського товариства сліпих (довідка № 1258 від 17.12.2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Психолого-медико-педагогічний супровід соціалізації осіб з особливими освітніми потребами в сучасних умовах розвитку суспільства» (Луганськ, 2011), III International Scientific and Practical Conference «New Opportunities in the World Science» (Abu-Dhabi, UAE, 2017), «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому

вимірі» (Суми, 2018); на Всеукраїнських конференціях: «Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи» (Кам'янець-Подільський, 2018), «Навчання і виховання в інклюзивному просторі: теорія і практика» (Хмельницький, 2018); на міжнародному науково-практичному семінарі «Жизнь выше инвалидности: гендерные аспекты репродуктивного права людей с инвалидностью» (Вінниця, 2013); на регіональних науково-практичних конференціях: «Шкільна освіта Хмельниччини: психолого-педагогічний супровід модернізаційних процесів» (Хмельницький, 2016); на звітних наукових конференціях викладачів та аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2011-2017).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження представлені у 12 наукових працях, з них 5 – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття опублікована у періодичному закордонному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (183 найменування, з них 26 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг роботи – 193 сторінки, з них основного тексту – 165 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, охарактеризовано методи дослідження, розкриті новизна та практична значущість роботи, подано відомості про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі – **«Проблема виховання дитини з типовим розвитком в сім'ях батьків з інвалідністю у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі»** – проаналізовано стан досліджуваної проблеми вітчизняними та зарубіжними науковцями; визначено вплив сім'ї на становлення особистості дитини на кожному віковому етапі; подано опис характеристик осіб з інвалідністю через призму виконання ними батьківських функцій та факторів, що перешкоджають їх реалізації.

Вивчення літературних джерел дає підстави говорити про те, що найважливішим соціальним середовищем формування особистості дитини на різних вікових етапах, головним інститутом психологічної підтримки та виховання є сім'я (О.Безпалько, М.Галагузова, Т.Дуткевич, Е.Ейдемільер, А.Капська, М.Корольчук, М.Лукасевич, М.Савчин, В.Семиченко, В.Сухомлинський, В.Циба, Г.Хоментаскас та ін.). Сім'я має визначальний вплив на розвиток особистості дитини на кожному віковому етапі її розвитку, закладає в особистості дитини підвалини для формування позитивних та негативних рис, які будуть впливати на життя дитини в майбутньому.

Аналіз наукових праць засвідчив, що існує типологія сімей за різними ознаками (Т.Андреева, О.Безпалько, М.Галагузова, М.Євтух, О.Карабанова, М.Корольчук, А.Обозова, В.Семиченко та ін.). Сім'ї осіб з інвалідністю відносять до сімей із специфічними проблемами (М.Галагузова, А.Капська та ін.), проте фактор інвалідності батьків не є основоположним. Причинами, які перешкоджають виконанню сімейних функцій батьками з інвалідністю, є:

інформаційні, архітектурні, комунікативні бар'єри, низький рівень соціалізованості цих сімей, відсутність особистого досвіду виховання в сім'ї, залежність від допомоги рідних, маніпулювання власною інвалідністю.

Узагальнення літературних джерел та практики свідчить, що в останні роки Україна переходить до «соціальної» моделі ставлення до інвалідності, тобто закріплює за цими особами право на реалізацію всіх своїх здібностей, потреб, прав та обов'язків на рівні з іншими громадянами нашої країни. Проте в суспільстві зберігаються стереотипні уявлення про осіб з інвалідністю як про таких, які не здатні утворювати сім'ї, народжувати та виховувати дітей (С.Миронова, Е.Наберушкіна, О.Стрельник, В.Ярська-Смірнова та ін.). Стереотипи, що склалися історично, про осіб з інвалідністю як про «вічних дітей, котрі потребують постійної опіки та піклування», відтворюються в масовій свідомості та депривують осіб з інвалідністю від можливого батьківства.

Зарубіжні науковці (S.Chowdry, J.Morris, R.Olsen, P.Preston, O.Prilleltensky, A.Кондратов, Е.Конюхова, M.Wates та ін.), які досліджували окремі аспекти виховання дитини батьками з інвалідністю різних нозологій, визначили, що значна частина дітей батьків з інвалідністю має особливе дитинство, більша частина якого присвячена допомозі своїм «особливим» батькам, що також відображається на розвитку особистості дитини в такій сім'ї. Значна частина дітей в цих сім'ях зникає бути підтримкою для батьків, але не має відчуття своєї безпеки, захищеності з їхнього боку.

Отже, теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволяє зробити такі висновки: формування особистості дитини визначається біологічними (спадковість, пренатальний розвиток) та соціальними факторами (сім'я, школа та ін.); сім'я має визначальний вплив на розвиток особистості дитини на кожному віковому етапі її розвитку, закладає основу для формування рис особистості дитини; сім'ї, де батьки з інвалідністю виховують дитину з типовим розвитком, є ідентичним соціальним інститутом як і всі інші сім'ї, виконують такі ж функції, як і решта сімей, проте є фактори, які впливають на виконання ними виховних функцій. Аналіз літературних джерел та практичного досвіду свідчить про необхідність психолого-педагогічного супроводу сімей, де батьки є особами з інвалідністю, задля організації правильних умов становлення особистості їхньої дитини.

У другому розділі – **«Експериментальне дослідження сімей, в яких батьки з інвалідністю виховують дитину з типовим розвитком»** – висвітлено організацію, методику та результати констатувального етапу експерименту.

Метою констатувального експерименту було визначення факторів, що впливають на становлення особистості дітей з типовим розвитком, які виховуються батьками з інвалідністю. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: збір статистичних відомостей про сім'ї з інвалідністю, які виховують дитину з типовим розвитком; вивчення особистості дитини та її взаємин з батьками; вивчення рівня виховного потенціалу батьків з

інвалідністю; визначення проблем, з якими зустрічаються такі сім'ї; дослідження соціалізованості зазначеної категорії сімей; визначення впливу порушення батьків на становлення особистості їхньої дитини; з'ясування змісту роботи, якою охоплені зазначені сім'ї з боку соціальних, освітніх закладів, громадських організацій.

Дослідженням було охоплено чотири групи досліджуваних: батьки з інвалідністю: з порушеннями зору (далі – з ПЗ), з порушеннями слуху (далі – з ПС), з порушеннями опорно-рухового апарату (далі – з ПОРА), які виховують (або виховали) дитину з типовим розвитком – 97 осіб; експертна група (особи, які виховувались в сім'ях батьків з інвалідністю) – 49 осіб; спеціалісти (педагоги, соціальні працівники, працівники ГО) – 48 осіб; діти, які виховуються в сім'ях батьків з інвалідністю – 24 особи; діти, які виховуються в сім'ях батьків без інвалідності – 18 осіб. Досліджуваних поділили на групи, з метою отримання результатів дослідження однієї проблеми під різними кутами її бачення та визначення впливу фактору інвалідності батьків на становлення особистості їхньої дитини.

Для вивчення особистості дітей з типовим розвитком, які виховуються в сім'ях батьків з інвалідністю, та дітей із сімей батьків без інвалідності були використані наступні методики: для дошкільників та молодших школярів – методика «Малюнок сім'ї»; метод написання твору - з дітьми молодшого шкільного та підліткового віку. Для з'ясування оцінки дітьми підліткового віку внутрішньосімейних стосунків було використано методику незакінчених речень Сакса-Сіднея, спрямовану на визначення наявності чи відсутності психотравмуючих факторів у певних сферах. Зазначена методика використана лише в частині, що визначає ставлення до власної сім'ї, ставлення до матері і батька, усвідомлення свого дитинства. Був застосований дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела, проведено обстеження таких особистісних рис: екстраверсія, впевненість у собі, емоційна незбудливість, незалежність, розсудливість, сумлінність, сміливість, практичність, оптимізм, самоконтроль, незворушність. При дослідженні дітей підліткового віку було проведено дослідження комунікативних та організаторських якостей особистості за В.Синявським та Б.Федоришиним (КОЗ).

Результати дослідження особистості дошкільників свідчать, що для дітей цього віку батьки є просто татом і мамою без усякої концентрації на їхній «інакшості». Діти сприймають як належне батьківські особливості, наприклад, спілкування жестовою мовою зі своїми батьками або те, що батьки в окулярах і щось бачать не так, як інші. Проте в цьому віці (4-6 років виникають перші запитання про особливість батьків).

Аналіз творів на тему «Моя сім'я» молодших школярів із сімей батьків з інвалідністю та батьків без інвалідності свідчить, що вони сприймають свою сім'ю як найкращу.

Результати дослідження особистісних характеристик дітей з сімей батьків з інвалідністю та дітей із сімей, в яких батьки не мають інвалідності, на основі проведеної методики особистісного тесту Р. Кеттела, є такими: 38,46 % дітей

батьків з інвалідністю характеризуються замкнутістю, недовірливістю, відособленістю; у дітей з сімей батьків без інвалідності цей показник складає 15,38 %; серед дітей із сімей батьків з інвалідністю невпевнених в собі, легко ранимих, тривожних 23,08 %; серед дітей батьків без інвалідності таких 15,38 %. Дітей, які мають виразну схильність до самоствердження, протиставлення себе як дітям, так і дорослим, і відрізняються прагненням до лідерства, домінування більше серед дітей батьків без інвалідності (30,77 %, інша група – 7,69 %). Діти із сімей батьків з інвалідністю демонструють залежність від дорослих і інших дітей, легко їм підкоряються. Дітей, які часто конфліктують з батьками і вчителями, більше серед дітей з сімей батьків без інвалідності (7,69 % та 0 %). Серед дітей батьків без інвалідності в порівнянні з дітьми батьків з інвалідністю більший відсоток тих, які є сміливими та рішучими у своїх діях і вчинках (46,15 % та 7,69 %). Серед дітей батьків з інвалідністю більшість м'яких, сентиментальних, довірливих, які потребують підтримки; великою мірою схильні до впливів зовнішнього середовища (46,15 %), в другій групі результат 15,38 %. Серед дітей батьків з інвалідністю більше таких, які легко виводяться зі стану душевної рівноваги, часто мають занижений настрій, повні передчуття невдач (46,15 %.), що може бути показником тривоги та депресії, основою виникнення невротичності. Підвищена нервова напруженість, надлишок спонукань, які не знаходять практичної розрядки в процесі діяльності, властива на 7,69 % більше дітям батьків з інвалідністю.

Дослідження комунікативних та організаторських здібностей підлітків із сімей батьків з інвалідністю та із сімей батьків без інвалідності показало такі результати: серед дітей батьків з інвалідністю високий рівень комунікативних здібностей мають 20 % досліджуваних, в той час як серед дітей батьків без інвалідності високий рівень мають 40 %; середній рівень притаманний однаковій кількості дітей з обох груп (по 20 %); рівень нижче середнього спостерігається у більшій кількості дітей із сімей батьків з інвалідністю (40 %). низький рівень спостерігається серед дітей з обох груп (по 20%).

Ставлення до матері у 83,33 % опитаних є позитивним; ставлення до батька у 66,67 % також є позитивним та 33,33 % ставлення до батька є нейтральним, у ставленні до сім'ї 100 % респондентів є нейтральними. У тих підлітків, батьки яких є особами з інвалідністю, з'являються виразні емоційні переживання з приводу особливості своїх батьків, на фоні чого виникають тривожність та комплекси. Проте, ставлення до своєї сім'ї лишається позитивним. У цьому віці на ставлення до особливостей батьків впливає відношення оточення (однолітки, друзі, педагоги, сусіди та ін.).

Нами було припущено, що від виховного потенціалу батьків з інвалідністю залежить формування особистості дитини з типовим розвитком. У процесі дослідження були розроблені критерії та показники рівнів виховного потенціалу батьків з інвалідністю. Критеріями та показниками є: виконання сімейних функцій: самостійність, здатність долати різноманітні бар'єри (соціальні, правові, побутові, інформаційні); ставлення до власної інвалідності: адекватна оцінка, відсутність маніпуляцій, відкритість до теми власної

інвалідності; знання про особливості розвитку дитини: наявність знань про розвиток дитини на кожному віковому етапі, застосування цих знань в процесі виховання; зацікавленість життям дитини: розуміння інтересів, потреб та можливостей дитини; сімейні ролі: адекватність у виконанні сімейних ролей; соціалізованість сім'ї: відкритість оточенню, розширене коло спілкування за межами малої групи, до якої належать батьки з інвалідністю; розвиток особистості дитини: відсутність впливу інвалідності батьків на особистість дитини, відповідність новоутворень та якостей особистості певному віку.

Аналіз результатів констатувального експерименту за описаними вище критеріями дав підстави для визначення трьох рівнів виховного потенціалу батьків з інвалідністю, які виховують дитину з типовим розвитком:

- **високий:** батьки повністю розуміють відповідальність за виховання власної дитини, не перекладають її на рідних; беруть активну участь у вихованні власної дитини; є добре соціалізованими та прищеплюють це дитині. Вони усвідомлюють можливість впливу на дитину свого «статусу» та допомагають вибудувати правильні стосунки між дитиною та соціумом; дослухаються до порад спеціалістів, але залишають право вибору у вихованні за собою та відповідають за свій вибір; сім'я спілкується не лише з тими, хто має такі ж «особливості», має широке коло спілкування;

- **середній:** батьки докладають багато зусиль задля виховання дитини, проте власні протиріччя та неприйняття себе не дозволяють їм якісно виконувати батьківські функції та насолоджуватись батьківством. Вони цікавляться життям та інтересами дитини, проте ця зацікавленість не переходить в дії для побудови продуктивних та позитивних стосунків з дитиною; сім'я може спілкуватись із різними категоріями осіб, але надає перевагу особам, які мають такі самі особливості;

- **низький:** погоджуються на допомогу у вихованні дитини родичами, які в подальшому більшу частину турбот про дитину перекладають на себе; вони не цікавляться життям дитини, не розуміють її внутрішнього світу та переживань; не беруть участі в житті власної дитини. Натомість, такі батьки спекулюють своїм «особливим» становищем, вимагаючи зайвої до себе уваги як з боку власних дітей, так і з боку суспільства. Діти їх соромляться, не відчувають підтримки з боку батьків. Такі сім'ї потраплять в зону ризику соціальних служб як неблагополучні.

Для дослідження батьків з інвалідністю було розроблено опитувальник, спрямований на виявлення розуміння батьками з інвалідністю можливості виникнення особливостей у розвитку особистості дитини, у міжособистісних взаєминах між ними і дитиною, між дитиною та оточенням, спричинених особливістю батьків. За допомогою опитувальника також визначали наявність/відсутність проблем у процесі соціалізації цих сімей загалом та дітей, зокрема. Результати опитувальника порівнювались з результатами бесіди, спостереження, вивчення особистості дитини.

Аналіз одержаних результатів дав змогу визначити рівні виховного потенціалу батьків з інвалідністю. Високий рівень виховного потенціалу

притаманний 50 % батькам з ПОРА; 20,69 % батькам з ПС; 13,04 % батькам з ПЗ; середній рівень – 31,25 % батькам з ПОРА; 48,28 % батькам з ПС; 17,39 % батькам з ПЗ; низький рівень – 18,75 % батькам з ПОРА; 31,03 % батькам з ПС; 69,57 % батьків з ПЗ.

Аналіз опитування експертної групи свідчить, що за правильної побудови стосунків в сім'ях, виховного процесу та успішного подолання вікових криз (особливо підліткового віку) особливість батьків діти перетворюють на позитивні сторони своєї особистості (толерантне ставлення до людських відмінностей, співчутливість, відповідальність, дисциплінованість та ін.). Діти з типовим розвитком в процесі свого становлення засвоюють норми мікрогрупи (сім'ї батьків з інвалідністю), в якій живуть: альтернативні способи комунікації, психологічні особливості осіб з інвалідністю певної нозології, особливості побуту та ін. та нормотипової частини суспільства.

Вивчення роботи педагогів, соціальних працівників свідчить про те, що допомога соціальних служб сім'ям батьків з інвалідністю не набуває превентивного характеру, не діє на випередження, а надається за фактом звернення, коли сім'я вже потрапила в складні життєві обставини. Частину державних функцій (соціальних, психологічних) по роботі з людьми з інвалідністю взяли на себе недержавні структури – ГО, які є об'єднувальною ланкою між сім'єю батьків з інвалідністю та різними соціальними інституціями. ГО володіють інформацією про батьків з інвалідністю, про проблеми, потреби і можливості цих сімей, про дітей у цих сім'ях, мають практичний досвід роботи з особами з інвалідністю.

Результати констатувального етапу дослідження підтвердили припущення щодо особливостей у становленні особистості дітей з типовим розвитком, спричинених інвалідністю батьків, а саме: переважає інтроверсія; невпевненість у своїх силах; підвищений рівень тривожності; знижений рівень комунікативних здібностей; почуття недостатньої захищеності, що може провокувати виникнення комплексів. Таким дітям властиве виконання функцій «опікунів та доглядальників» своїх батьків у непритаманному для цього віці («перевернуті ролі»); «проекування» на них з боку оточення інвалідності їхніх батьків, що також впливає на формування вищезазначених рис особистості дитини в цих сім'ях. Діти з типовим розвитком сприймають своїх батьків просто як тата і маму, а вже потім відмічають їх інвалідність. Перші питання до батьків про їхню «інакшість» виникають у дітей у період 4-6 років. У підлітковому віці діти батьків з інвалідністю починають глибше аналізувати особливість своїх батьків, можуть почати соромитись, зневажати їх.

Результати дослідження переконливо доводять вплив інвалідності батьків на формування особистості дитини з типовим розвитком, необхідність розробки психолого-педагогічного забезпечення супроводу сімей батьків з інвалідністю з метою подолання бар'єрів, що заважають якісному виконанню ними сімейних функцій, формуванню позитивних особистісних рис їхніх дітей з типовим розвитком, покращенню якості процесу соціалізації сімей, в яких батьки є особами з інвалідністю.

У третьому розділі – **«Зміст та форми психолого-педагогічного супроводу сімей, в яких батьки з інвалідністю виховують дитину з типовим розвитком»** – розроблено умови правильного становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ях батьків з інвалідністю; описано зміст психолого-педагогічного супроводу цих сімей; впроваджено та перевірено ефективність психолого-педагогічного забезпечення супроводу сімей батьків з інвалідністю.

Психолого-педагогічний супровід сімей батьків з інвалідністю має на меті попередження виникнення неблагополуччя в цих сім'ях чи надання допомоги за уже наявних проблем соціального, психологічного, виховного змісту. Сформульовано умови правильного становлення особистості дитини в родинах осіб з інвалідністю: **1) розширення знань батьків з інвалідністю про особливості дитини з типовим розвитком на різних вікових етапах та способи взаємодії з дитиною в ці періоди.** Необхідність забезпечення цієї умови спричинена тим, що 92,12 % батьків з інвалідністю (за результатами констатувального експерименту виховувались в закладах інтернатного типу, зростали поза сімейним колом, відповідно і уявлення про сімейні стосунки у них сформовані своєрідно; **2) стимулювання батьків до активної та системної участі в життєдіяльності дитини.** Реалізація цієї умови має на меті попередження виникнення в особистості дитини таких рис, як тривожність, невпевненість в своїх силах, комплексів, спричинених проєкцією на неї ставлення до інвалідності батьків з боку оточення; **3) забезпечення участі батьків з інвалідністю в житті власної дитини** надасть можливість дитині відчувати в особі батьків опору, авторитетність, зацікавленість її життям та, як наслідок, дитина не закриватиметься від батьків та матиме з ними більш тісні зв'язки; покращиться комунікація між батьками та дітьми, батьками та спеціалістами, які працюють з їхньою дитиною; **4) системність та самостійність у виконанні виховних функцій батьками з інвалідністю.** Ця умова тісно пов'язана із попередньою та полягає в усвідомленні батьками відповідальності за процес виховання дитини. Допомога цим сім'ям є доречною й необхідною, але люди, які їм допомагають, не повинні замінювати батьків; **5) формування адекватного ставлення батьків до власної інвалідності та відкритого простору в сім'ї в питаннях, що стосуються особливості батьків.** Вказана умова може бути створена частково, адже батьки з інвалідністю є уже сформованими особистостями, які формувались під впливом суспільства, освітнього закладу, власних батьків. Як свідчать результати констатувального експерименту, батьки з інвалідністю мають тенденцію до спекулювання своїм статусом для досягнення власних цілей у процесі виховання. Забезпечення цієї умови дасть змогу дітям зрозуміти цей аспект життя сім'ї, як дитині ставитись до цього. У підлітковому віці в дитини вже буде сформована база знань про таку особливість своєї сім'ї, дитина уже сама зможе робити певні висновки з цього питання. Для забезпечення цієї умови необхідний командний підхід (педагогів, родичів, самих батьків); **6) суспільна соціалізація сім'ї.** Дитина соціалізується в тому числі й в середовищі, в якому перебуває її сім'я, тому важливо розширювати соціальні зв'язки зазначеної

категорії батьків для покращення соціалізованості дитини; 7) **усунення батьками ризиків перетворення власної дитини на свого «поводиря»**. Дитина з типовим розвитком у сім'ї батьків з інвалідністю перебирає соціальні ролі, які не притаманні їй в цьому віці, що здійснює великий психологічний тиск на дитину і може спричиняти виникнення негативних особистісних рис. Не варто абсолютно усувати дитину від виконання певних обов'язків допомоги батькам, але ці обов'язки мають відповідати віку дитини та враховувати її можливості і потреби.

Формувальний експеримент проводився на базі Хмельницької об'єднаної організації УТОГ. У ньому брали участь 59 батьків з інвалідністю (29 осіб – експериментальна група (ЕГ), 30 – контрольна (КГ)); 28 дітей батьків з інвалідністю (15 осіб – ЕГ, 13 – КГ). До експерименту залучались батьки з ПЗ і ПС. Особи з ПОРА не брали участь в дослідженні, адже рівень їхнього виховного потенціалу був достатньо високий. Учасниками експерименту також були родичі сімей; педагоги; соціальні працівники; працівники ГО.

Формувальний експеримент містив такі змістові лінії: робота з батьками (спеціально підготовлені лекції для розширення знань про особливості розвитку дитини на різних вікових етапах; практикуми для формування розуміння недопущення перетворення дитини на свого постійного опікуна; тренінги, бесіди, спрямовані на усвідомлення статусу дитини в сім'ї, поглиблення компетентності в питанні взаємодії з різними інституціями, на стимулювання до активної системної участі в житті дитини); спільна робота з батьками та дитиною (тренінги, бесіди, практикуми, ігри для покращення комунікації, взаєморозуміння між ними, розширення знань про форми проведення спільного дозвілля; супровід при відвідуванні виховних заходів, які відбувалися в закладах, де перебувають їхні діти та ін.); робота з родичами (консультації з метою попередження тенденції до перебирання на себе батьківських функцій і нівелювання значення батьків у процесі виховання власної дитини); робота із спеціалістами (спеціально розроблені тренінги, бесіди задля поглиблення компетентностей у питанні особливостей осіб з інвалідністю, їх соціальних та психолого-педагогічних проблем, правил спілкування з ними та ін.).

Після формувального експерименту на 15,28 % зменшилась кількість дітей ЕГ, які характеризуються надмірною образливістю, замкнутістю, недовірливістю. В КГ змін не відбулось. Серед дітей ЕГ зменшилась кількість дітей (на 11,11 %), які є більш тривожними, гостро реагують на невдачі, вважають себе менш вартісними, ніж інші. За результатами дослідження можемо говорити про зменшення відсотка дітей у ЕГ на 11,11 % нерішучих, боязких, в КГ результати залишились незмінні. В ЕГ зафіксовано зменшення на 11,11 % за високим рівнем, тобто зменшилась кількість дітей, які характеризуються м'якістю, схильністю піддаватись впливам зовнішнього середовища. В КГ ніяких змін не відбулось. В ЕГ збільшилась кількість дітей з низьким рівнем прояву оптимізму (на 11,11 %), тобто тих, яким притаманний душевний спокій та рівновага, віра в краще. В цій групі зменшився відсоток дітей (на 22,22 %), яким притаманне часте порушення душевної рівноваги та

передчуття невдач, тривожності, тобто зменшилась кількість дітей, які відчувають нервові напруження, неспокій та тривогу.

Аналіз результатів за методикою КОЗ дав можливість описати незначне покращення результатів в обох групах. Проте вони відрізняються якісно: в КГ дитина із низьким рівнем набула рівень нижче середнього, а в ЕГ жодного досліджуваного на низькому рівні після формувального експерименту, оскільки відбулось зміщення досліджуваного із низького рівня на рівень нижче середнього, а досліджуваного із рівня нижче середнього на середній рівень. Тобто, над покращенням комунікативних та організаторських характеристик дітей батьків з інвалідністю потрібно працювати додатково.

Аналіз творів на тему «Моя сім'я» молодших школярів із сімей батьків з порушеннями слуху свідчить, що сприймання своєї сім'ї як найкращої не змінилось, діти зазначають, що люблять своїх батьків, допомагають їм. У творах дітей після проведеного формувального експерименту з'явилося визначення особливості батьків. До проведення формувального експерименту діти уникали у своїх творах визначення особливості своїх батьків.

Результати методики незакінчених пропозицій Сакса-Сіднея в частині ставлення до сім'ї загалом та ставлення до батька і матері, зокрема, після формувального експерименту є такими: позитивне ставлення до матері та до батька залишилась незмінним. Змінились лише ставлення до сім'ї, із 100 % нейтрального воно перейшло у позитивне (66,67 %):

Порівняння виховного потенціалу батьків з інвалідністю до та після формувального експерименту (Таблиця 1) свідчить про те, що кількість батьків ЕГ, які характеризувалися низьким рівнем виховного потенціалу була 31,03 %, а стала 6,9 % (зменшилась на 24,13 %), а кількість батьків з низьким рівнем КГ зменшилась на 3,33 %. Середній рівень мали 44,83 % батьків ЕГ, а після експерименту – 62,07 % (збільшився серед батьків ЕГ на 17,24 %), серед батьків КГ – лише на 3,33 %. Високий рівень був притаманний 24,14 % батьків ЕГ, а після експерименту – 31,03 % (позитивна динаміка 6,89 %). Серед батьків КГ динаміки не було.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця рівнів виховного потенціалу батьків з інвалідністю контрольної та експериментальної груп

Рівні виховного потенціалу	До експерименту		Після експерименту	
	Контрольна група	Експериментальна група	Контрольна група	Експериментальна група
Високий	26,67 %	24,14 %	26,67 %	31,03 %
Середній	40 %	44,83 %	43,33 %	62,07 %
Низький	33,33 %	31,03 %	30 %	6,9 %

Здобуті результати підтверджують, що запроваджені умови та спеціально розроблене й апробоване психолого-педагогічне забезпечення супроводу сімей сприяє підвищенню рівнів компетентності батьків, запобігає (або зменшує)

виникненню негативних рис особистості дитини з типовим розвитком; покращує рівень комунікації батьків із вузьким оточенням.

Позитивні зміни в експериментальній групі були статистично достовірними ($p < 0,05$), що підтверджує ефективність формувального дослідження (t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок).

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне дослідження проблеми становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ях батьків з інвалідністю дозволяє зробити такі висновки.

1. З'ясовано, що в сучасній науці широко розглянуті питання психічного та особистісного розвитку дитини, в тому числі й в умовах сімейного виховання. Проте проблема виховання дитини з типовим розвитком у сім'ї батьків з інвалідністю є практично не вивченою.

2. Констатувальний експеримент засвідчив, що сім'ї осіб з інвалідністю відчують певні труднощі в процесі виховання, пов'язані зі своєю особливістю (інформаційна, архітектурна бар'єрність, відсутність психолого-педагогічної підтримки, проблеми матеріального характеру, не завжди толерантне ставлення оточуючих до них самих та до їхніх дітей з типовим розвитком, проблеми соціалізації сімей батьків з інвалідністю). Встановлено, що від виховного потенціалу сім'ї залежить становлення особистості дитини. Виявлено, що високий рівень виховного потенціалу притаманний 50 % батькам з ПОРА; 20,69% батькам з ПС; 13,04 % батькам з ПЗ; середній рівень – 31,25 % батькам з ПОРА; 48,28 % батькам з ПС; 17,39 % батькам з ПЗ; низький рівень – 18,75 % батькам з ПОРА; 31,03 % батькам з ПС; 69,57 % батькам з ПЗ. У всіх сім'ях з низьким і середнім рівнем виховного потенціалу діти мають підвищений рівень тривожності, порушену комунікацію, занижену самооцінку.

3. Доведено, що діти з типовим розвитком, які виховуються в сім'ях батьків з інвалідністю, набувають навичок, рис особистості, які спричинені особливістю їхніх батьків. Так, діти із сімей батьків з ПС засвоюють альтернативні методи спілкування з батьками – жестову мову, читання з губ, яким активно користуються в побуті, допомагають батькам у процесі отримання інформації з навколишнього світу. Стосунки дітей та їх батьків з ПЗ великою мірою зумовлені такими факторами: рівнем соціальної реабілітації осіб з інвалідністю по зору та ставленням до них оточення. Діти з типовим розвитком засвоюють норми життя двох мікрогруп – особливості життя осіб з певною інвалідністю та нормотипової частини суспільства.

4. З'ясовано, що для правильного становлення особистості дитини, батьки якої мають інвалідність, є необхідними такі умови: знання батьками особливостей власної дитини на різних вікових етапах та застосування цих знань у процесі виховання; забезпечення батьками потреби дитини у захисті; забезпечення участі батьків з інвалідністю у житті власної дитини; системність та самостійність у виконанні виховних функцій батьками з інвалідністю; формування адекватного ставлення батьків до власної інвалідності та відкритого простору в сім'ї в питаннях, що стосуються особливості батьків;

суспільна соціалізація сім'ї; усунення ризиків перетворення батьками дитини на свого «поводиря» чи «перекладача»; залучення до психолого-педагогічного супроводу сімей батьків з інвалідністю соціальних та освітніх установ.

5. Встановлено, що для попередження формування негативних рис в особистості дитини з типовим розвитком необхідний психолого-педагогічний супровід цих сімей (соціальними службами, закладами освіти, громадськими організаціями та ін.). Супровід повинен бути системним, попереджати виникнення неблагополуччя в сім'ях батьків з інвалідністю та потрапляння сім'ї у важкі життєві обставини. Психолого-педагогічний супровід сімей батьків з інвалідністю має містити такі змістові лінії: робота з батьками; спільна робота з батьками та з дитиною; робота з родичами; робота зі спеціалістами. Виявлено, що важливою соціальною інституцією в роботі із сім'ями є ГО, які об'єднують осіб з інвалідністю. Доведено, що ефективними формами роботи із сім'ями батьків з інвалідністю є лекції, бесіди, тренінги, практикуми, диспути, відвідування вистав, перегляд та обговорення фільмів, вечори-розваги, ділові ігри, завдяки яким може підвищуватись виховний потенціал батьків, що позитивно впливає на формування особистості дитини.

6. Результати формувального експерименту показали, що забезпечення психолого-педагогічного супроводу сімей батьків з інвалідністю сприяє підвищенню рівня виховного потенціалу, зокрема, кількість батьків ЕГ, які характеризувались низьким рівнем виховного потенціалу зменшилася на 24,13%, а кількість батьків з низьким рівнем КГ - на 3,33 %; середній рівень мали 44,83 % батьків ЕГ, а після експерименту - 62,07 %; високий рівень був у 24,14 % батьків ЕГ, а після експерименту – у 31,03 %. Серед батьків КГ динаміки не було.

Отже, в результаті проведеного дослідження було доведено ефективність умов, змісту та форм психолого-педагогічного забезпечення супроводу сімей, в яких батьки є особами з інвалідністю.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшого вивчення потребує питання розроблення механізму психолого-педагогічного супроводу батьків з інвалідністю на державному рівні; проблеми виховання дітей батьками з когнітивними, емоційно-вольовими порушеннями та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Крамар О. А. До актуальності проблеми виховання здорової дитини в сім'ї батьків-інвалідів // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вип. І. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010. С. 181-186.

2. Крамар О. А. Підходи в різних країнах світу до питання виховання здорової дитини в сім'ях батьків-інвалідів // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О.В.Гаврилова, В.І. Співака. Вип. 3. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. С. 220-224.

3. Крамар О. А. Характеристика сімей, у яких батьки з вадами слуху виховують здорову дитину // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки / за ред. В.С. Курило. Вип. 23 (234). Луганськ : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2011. С. 42-46.

4. Рибак О. А. Теоретичний аналіз проблеми виховання здорової дитини в сім'ї батьків з інвалідністю // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 29. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. С. 78-83.

5. Рибак О. А. Проблеми виховання дітей у сім'ях батьків з інвалідністю // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць. Вип. 7: у 2 т. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2016. Т. 1. С. 348-359.

Статті в закордонних виданнях

6. Рибак О. А. Особливості соціалізації членів сімей, де батьки є особами з інвалідністю // International Scientifican Practical Conference «World Science», № 9 (25). Vol. 3, September 2017. P. 54-59.

Публікації в інших виданнях

7. Рибак О. А. Забезпечення права особам з інвалідністю на створення сім'ї // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. Вип. 15: у 3-х т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. Т. 1. С. 131-132.

8. Рибак О. А. Методи дослідження особливостей сімей, у яких батьки з інвалідністю виховують дитину з типовим розвитком // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. Вип. 16: у 3-х т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Т. 1. С. 128-129.

9. Рибак О. А. Характеристика сімей, у яких батьки з порушенням опорно-рухового апарату виховують дитину з типовим розвитком : зб. наук. праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 8. С. 43-44.

10. Рибак О. А. Роль батьків у процесі інклюзивного навчання // Шкільна освіта Хмельниччини: психолого-педагогічний супровід модернізаційних процесів : зб. наук. праць [ред. кол.: В.Є. Берека (гол.) та ін.]. Хмельницький : ХОІППО, 2017. С. 254-257.

11. Рибак О. А. Громадські організації як структурна ланка забезпечення соціально-педагогічного супроводу сімей, у яких батьки є особами з інвалідністю // Навчання і виховання в інклюзивному освітньому просторі: теорія і практика : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжн. участю).

Хмельницький: Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна». 2018. С. 77-80.

12. Рибак О. А. Умови сімейного виховання, які забезпечують правильне становлення особистості дитини з типовим розвитком у сім'ї батьків з інвалідністю // Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку в національному та світовому вимірі. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. С. 303-307.

АНОТАЦІЇ

Рибак О.А. Особливості становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ї батьків з інвалідністю. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2018.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемі становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ї батьків з інвалідністю.

Проаналізовано стан проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі, визначено критерії та показники оцінки рівнів виховного потенціалу батьків з інвалідністю, визначено та апробовано умови правильного становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ях батьків з інвалідністю; розроблено та експериментально перевірено зміст і форми психолого-педагогічного забезпечення супроводу сімей, в яких батьки з інвалідністю виховують дитину з типовим розвитком.

Ключові слова: особистість дитини, типовий розвиток, батьки з інвалідністю, сім'я, сімейне виховання, психолого-педагогічний супровід.

Рыбак О.А. Особенности становления личности ребенка с типичным развитием в семье родителей с инвалидностью.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2018.

Диссертационное исследование посвящено проблеме становления личности ребенка с типичным развитием в семьях родителей с инвалидностью.

В работе проанализировано состояние разработки проблемы в общей и специальной психолого-педагогической литературы, определена ее актуальность в коррекционной педагогике.

Определено, что семьи лиц с инвалидностью являются идентичным социальным институтом, как и все остальные семьи, выполняют те же функции, но они сталкиваются с определенными трудностями в процессе воспитания детей (информационными, отсутствием психолого-педагогической поддержки, не всегда толерантным отношением к ним и их детям с типичным развитием, проблемы социализации).

Разработано критерии и показатели уровней воспитательного потенциала родителей с инвалидностью (высокий, средний, низкий). Определено, что от

уровня воспитательного потенциала родителей с инвалидностью зависит становление личности ребенка. В семьях с низким и средним уровнем дети характеризуются повышенным уровнем тревожности, нарушением коммуникации, заниженной самооценкой.

Установлено, что у детей родителей с инвалидностью с детства формируется толерантное отношение к разным людям, уважение к ним, умение с ними обращаться; дети с типичным развитием усваивают нормы жизни двух микрогрупп – особенности жизни лиц с определенной инвалидностью и нормотипичной части общества.

Разработаны условия правильного становления личности ребенка с типичным развитием в семье родителей с инвалидностью: 1) расширение знаний родителей об особенностях ребенка с типичным развитием на разных возрастных этапах; 2) стимулирование родителей к системному и активному участию в жизни ребенка; 3) обеспечение системности и самостоятельности при исполнении семейных функций родителями с инвалидностью; 4) формирование адекватного отношения родителей к своей инвалидности и открытости в семье, что касается вопросов особенности родителей; 5) социализация семьи; 6) устранение родителями риска формирования в семье «перевернутых ролей».

Установлено, что для предупреждения формирования негативных личностных качеств ребенка с типичным развитием необходимо обеспечить системное психолого-педагогическое сопровождение этих семей (социальными службами, образовательными учреждениями, общественными организациями), которое включает работу с родителями, совместную работу с родителями и детьми, работу с родственниками, работу со специалистами.

Доказано, что эффективные формы работы с семьями родителей с инвалидностью – это лекции, тренинги, практикумы, дискуссии, игры, обсуждение посещенных вместе с детьми мероприятий, благодаря которым может повышаться воспитательный потенциал родителей, что позитивно влияет на формирование личности ребенка. Выявлено, что важным социальным институтом в работе с семьями являются общественные организации, которые объединяют лиц с определенным нарушением. Эти общественные объединения обладают информацией о наличии таких семей, об их проблемах, потребностях, путях решения проблемных вопросов.

Экспериментальным путем доказана эффективность условий, форм, содержания обеспечения психолого-педагогического сопровождения семей родителей с инвалидностью.

Ключевые слова: личность ребенка, типичное развитие, родители с инвалидностью, семья, семейное воспитание, психолого-педагогическое сопровождение.

Rybak O.A. Features of the formation of a child's personality with a typical development in the family of parents with disabilities. – Manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2018.

This research is dedicated to the problem of formation of child personality with a typical development in the family with parental disability.

There was made an analysis of the problem in general and specialized psychological and pedagogical literature, there was defined criteria and index of assessment of the levels of educational potential by parental disability, there was determined and tested conditions of correct formation of child personality with a typical development in the families with parental disability, there was developed and experimentally verified the maintenance and forms of psychological and pedagogical guiding of the families with parental disability where parents grow up a child with a typical development in this research work.

It was proved an effectiveness of conditions, maintenance and forms of psychological and pedagogical guiding of the families with parental disability as the result of the research.

Key words: personality of child, typical development, parents with disabilities, family, family education, psychological and pedagogical guiding.

Підписано до друку 03.09.2018. Формат 60x84/16
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 1,04. Тираж 100 прим.

Надруковано: ФОП Стрихар А.М.
м. Хмельницький, вул. Красовського, 14.
тел.: (096) 709-11-10